

ISSN 2091-5187

SERVIS

ILMIY-AMALIY
JURNAL

№3

2026

SERVIS

ILMIY-AMALIY JURNAL 2026-yil, 3-soni

Muassis: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan 2008-yil 31-dekabrda
0561-raqam bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zR OAK Riyosatining 19.03.2017-y., 239/5-sonli qarori bilan e’tirof etilgan.

Tahririyat a’zolari:

Mas’ul kotib:

i.f.d., prof. M.Q.Pardayev

Muharrirlar:

i.f.d., dotsent F.A.Safarov
PhD, dotsent I.M.Pardayeva
PhD, I.Sh.Ernazarova

Texnik muharrir:

katta o‘qituvchi F.O.O‘roqov

Korrektor:

PhD, dotsent v.b.
T.I.Yahyoyev

Sahifalovchi:

PhD, dotsent v.b.
X.N.Ochilova

1 yilda 4 marotaba
chop etiladi.

**O‘zbekiston hududida
tarqatiladi.**

Tahririyat manzili:

140100, Samarqand shahar,
Amir Temur ko‘chasi, 9-uy,

tel.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

faks: +998(366)231-12-53
el.pochta:

samisiservis@mail.ru

Tahrir hay’ati raisi:

M.E.Po‘latov – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti rektori,
i.f.d., professor

Tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari:

O.M.Pardayev – SamISI prorektori, iqtisod fanlari doktori,
professor

Tahrir hay’ati a’zolari:

M.M.Muxammedov – SamISI professori, iqtisod fanlari
doktori

D.R.Zaynalov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

O.M.Murtazayev – TDIUSF direktori, iqtisod fanlari doktori,
professor

M.R.Boltabayev – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

R.X.Ergashev – QarMII professori, iqtisod fanlari doktori

B.K.G‘oibnazarov – iqtisod fanlari doktori, professor

I.S.To‘xliyev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

K.B.Urazov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

D.H.Aslanova – iqtisod fanlari nomzodi, professor

Q.J.Mirzayev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

B.I.Isroilov – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

G.M.Shodiyeva – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

S.N.Toshnazarov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

R.N.Normaxmatov – SamISI professori, texnika fanlari doktori

A.Bektemirov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

M.T.Alimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

Z.Dj.Adilova – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

Sh.O.Quvondiqov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

L.N.Xalikova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

F.A.Safarov – SamISI dotsenti, iqtisod fanlari doktori

A.M.Karimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

I.B.Mattiyev – SamISI professori, pedagogika fanlari doktori

B.F.Boronov – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

A.N.Xoliqulov – SamISI professori, iqtisod fanlari nomzodi

X.A.Raximov – SamISI dotsenti, PhD

S.A.Babanazarova – SamISI dotsenti, PhD

X.N.Ochilova – SamISI dotsenti v.b., PhD

I.R.Berdikulova – SamISI dotsenti v.b., PhD

A.Q.G‘apparov – SamISI dotsenti v.b., PhD

Зафаржон Толибжонович Вахобов Социально-экономические эффекты брендинга туристских дестинаций: модель оценки на примере Самарканда	153
Хасан Абдусайитович Рахимов Меҳмонхоналарнинг иқтисодий рақобатбардошлигини ошириш йўллари	161
Mohigul Ulug‘bekovna Shodiqulova Madaniy turizmni rivojlantirishda kichik biznes va mahalliy tadbirkorlikning o‘rni	164
Shaxnoza Shomurotovna Toshpulatova Mehmonxonalarning rivojlanish tarixi hamda “mehmonxona” tushunchasining ilmiy, nazariy va amaliy masalalari	169
MENEJMENT VA MARKETING	
Xilola Nematovna Ochilova Ilmiy kadrlar tayyorlash va ilm-fan sohasida boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari	172
Mahliyo Islamovna Diyarova, Sanjar Abdulahodovich Rahimov Uy-joy qurilishini rivojlantirishning iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish	179
MOLIYA, PUL MUOMALASI VA KREDIT	
Azim Qayumovich G‘apparov, Dostonbek Jo‘rabek o‘g‘li Qoplonov Ijtimoiy obyektlarda qurilish xizmatlarini moliyalashtirishning samaradorligini oshirish: nazariy va amaliy yondashuvlar	185
Abdunazar Narzullayevich Ibragimov Islom moliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish	189
BUXGALTERIYA HISOBI, IQTISODIY TAHLIL VA AUDIT	
Низомиддин Бегбутаевич Хўжабеков Консолидациялашган молиявий ҳисобот ва бизнес бирлашувларида кечиктирилган фойда солиғини МҲХС (IAS) 12 асосида тан олиш	197
Умар Худайбердиев Қўшилган қийматнинг шаклланиши ва мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмининг кўпайиши	206
Ortiq Eshnazarovich Ernazarov Xizmat ko‘rsatish sohasini chiziqli ekonometrik modelashtirishda juft korrelyatsiya koeffitsiyentining ahamiyati	208
Bekniyoz Suvonov Moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning analitik imkoniyatlari	212
Bobir Kiyomidinovich Muftaydinov Korxonaning to‘lov qobiliyatini kompleks baholashda qo‘llaniladigan skoring usulining mazmuni	217
Хушвакт Мансурович Ёдгоров Дори воситалари саноати корхоналарида асосий ишлаб чиқариш харажатлари бухгалтерия ҳисоби ва таннархни аниқлаш тартиби	221
TA’LIM, KADRLAR TAYYORLASH VA PEDAGOGIKA	
Li Shan Research on the Impact of Teacher's Ethics and style on the Core Competitiveness of Universities	227
Kamoliddin Asomiddin o‘g‘li Jaxongirov Ta’lim turizmi bozorini rivojlantirishning xalqaro tajribasi va uni o‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari	231
E’TIBORGA MOLIK MASALALAR	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Узоқ умр кўриш сирлари. Фарзанд тарбиялашдаги хатолар	236
Мамаюнус Пардаев, Фарход Набиев Манфаатлар тўқнашуви мазмуни ва турлари	238

BUXGALTERIYA HISOBI, IQTISODIY Tahlil VA AUDIT

Низомиддин Бегбутаевич Хўжабеков – “Amulet-Audit” МЧЖ Аудиторлик ташкилоти
аудитори, и.ф.н.

КОНСОЛИДАЦИЯЛАШГАН МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ВА БИЗНЕС БИРЛАШУВЛАРИДА КЕЧИКТИРИЛГАН ФОЙДА СОЛИҒИНИ МҲХС (IAS) 12 АСОСИДА ТАН ОЛИШ

Аннотация. Мақолада консолидациялашган молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва бизнес бирлашувларини ҳисобга олишда МҲХС (IAS) 12 «Фойда солиғи» талабларини қўллаш масалалари тадқиқ этилган. Консолидация даражасидаги актив ва мажбуриятларнинг баланс қиймати билан уларнинг фойда солиғи базаси ўртасидаги ички ва ташқи вақтинчалик фарқлар, сотиб олиш санасидаги ҳаққоний қиймат тузатишлари, гудвилл, фойдаланилмаган солиқ зарарлари, гуруҳ ичидаги операциялар ҳамда инвестицияларнинг солиқ оқибатлари таҳлил қилинган. Таҳлил натижасида сотиб олиш нархини тақсимлаш ҳисоб-китоби, консолидация тузатишлари реестри ва солиқ базаси маълумотларини ягона назорат тизимида боғлаш таклиф этилган.

Калит сўзлар: МҲХС (IAS) 12, МҲХС (IFRS) 3, консолидациялашган молиявий ҳисобот, бизнес бирлашуви, кечиктирилган солиқ, вақтинчалик фарқ, гудвилл, солиқ базаси, ташқи база фарқи, гуруҳ ичидаги операциялар.

Қискартирилган атамалар

МҲХС - Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари;

МҲХС (IFRS) 3 - МҲХС (IFRS) 3 “Бизнес бирлашишлари”;

МҲХС (IFRS) 10 - МҲХС (IFRS) 10 “Консолидациялашган молиявий ҳисобот”;

МҲХС (IAS) 12 - МҲХС (IAS) 12 “Фойда солиғи”;

МҲХС (IAS) 36 - МҲХС (IAS) 36 “Активларнинг қадрсизланиши”;

МҲХС (IAS) 38 - МҲХС (IAS) 38 “Номоддий активлар”;

Қириш. Ўзбекистонда МҲХСни жорий этиш корхоналар фаолияти тўғрисидаги молиявий ахборотнинг сифати ва таққосланувчанлигини оширишга хизмат қилмоқда. Шу нуқтаи назардан, корпоратив гуруҳлар, холдинглар, давлат улуши мавжуд корхоналар ҳамда хорижий инвестициялар иштирокидаги субъектлар томонидан консолидациялашган молиявий ҳисоботларни халқаро талаблар асосида тайёрлаш шаффоф бошқарувни таъминлаш, инвесторлар ишончини мустаҳкамлаш ва капитал бозорини ривожлантиришнинг муҳим шарти ҳисобланади [1].

Корпоратив гуруҳ молиявий натижаларини ягона иқтисодий субъект нуқтаи назаридан тақдим этишда солиқ ҳисоби алоҳида корхона даражасидаги ҳисобга нисбатан анча мураккаблашади. Бу мураккаблик фақат шўъба корхоналарининг жорий солиқ суммаларини жамлаш билан боғлиқ эмас. Консолидация тузатишлари, сотиб олиш санасида актив ва мажбуриятларни ҳаққоний қийматда баҳолаш, гуруҳ ичидаги фойдани чиқариб ташлаш, инвестиция объектининг тақсимланмаган фойдаси ва валюта курслари ўзгариши консолидациялашган баланс қийматлари ва солиқ базалари ўртасида фарқ юзага келишига сабаб бўлади. МҲХС (IAS) 12 айнан шу фарқларнинг жорий ва келгуси солиқ оқибатларини тан олиш, баҳолаш ва тақдим этишни талаб қилади.

Мавзунинг аҳамияти шундан иборатки, бизнес бирлашуви санасида ҳисобланган кечиктирилган солиқ гудвилл миқдорида бевосита таъсир қилади; кейинги даврларда эса унинг тескари айланиши, масалан активлар қадрсизланиши туфайли улар қийматининг пасайиши, гуруҳнинг солиқ харажати, фойда/зарари ва айрим ҳолларда бошқа ялпи даромадига таъсир кўрсатади. Шундай экан, кечиктирилган солиқни бизнесни харид қилиш нархини тақсимлаш жараёнидан кейин бажариладиган техник ҳисоб-китоб деб эмас, балки идентификация қилинадиган соф активлар ва гудвиллни баҳолашнинг ажралмас қисми деб қараш зарур.

Тадқиқотнинг мақсади - МҲХС (IAS) 12 талабларини консолидация ва бизнес бирлашувлари контекстида тизимлаштириш, ички ва ташқи база фарқларини ажратиш ҳамда амалиёт учун назорат алгоритмини таклиф этиш ҳисобланади. Мақоладаги хулосалар МҲХС (IAS) 12нинг мос бандларидаги қоидаларга таянади. Консолидация регистри, харид нарҳини тақсимлаш жадвали ва солиқ реестрини интеграциялашга оид тавсиялар эса муаллифнинг амалий-услубий таклифлари сифатида баён этилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Юртимизда амалга оширилган тадқиқотларда консолидациялашган молиявий ҳисоботни тузишнинг ташкилий-услубий асослари, бош ва шўъба корхоналар маълумотларини ягона ҳисоб сиёсатига келтириш, гуруҳ ичидаги операцияларни консолидациялашган ҳисоботдан чиқариб ташлаш ҳамда ҳисобот ахборотини таҳлил қилиш масалалари ёритилган [2, 4, 5, 7, 8]. Ушбу ишлар консолидация натижаларининг ишончлилиги гуруҳ таркибини тўғри белгилаш, ҳисоб сиёсатини мувофиқлаштириш ва консолидация тузатишларини ҳужжатлаштиришга боғлиқлигини кўрсатади.

Бизнес бирлашувларига бағишланган тадқиқотларда харид қилинган корхона ёки бизнеснинг идентификация қилинадиган активлари ва мажбуриятларини баҳолаш, сотиб олиш қийматини тақсимлаш, шунингдек, гудвилл ва назорат қилмайдиган улушларни ҳисобга олишни такомиллаштириш орқали консолидациялашган молиявий ҳисобот ахборотининг сифатини ошириш масалалари ўрганилган [3, 9]. Инвестицияларни МҲХС бўйича таснифлаш ва баҳолаш масалалари ҳам алоҳида тадқиқот йўналиши сифатида шакллانган [6]. Бироқ ушбу ишларда консолидация тузатишлари, бизнес бирлашувда тан олиннадиган номоддий активлар, гудвилл ва инвестициялар бўйича вақтинчалик фарқларнинг солиқ оқибатларини ягона услубий тизимда ҳисобга олиш масаласи етарлича очиб берилмаган. Шу боис Ўзбекистон солиқ қонунчилиги хусусиятларини МҲХС (IAS) 12 [10], МҲХС (IFRS) 3 [11] ва МҲХС (IFRS) 10 [12] талаблари билан боғлайдиган амалий механизмни ишлаб чиқиш зарурати сакланиб қолмоқда.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотда норматив-ҳуқуқий таҳлил, қиёсий таҳлил, иқтисодий моҳияти бўйича гуруҳлаш, ҳисоб-китобга асосланган моделлаштириш ва тизимли ёндашув усулларида фойдаланилди. МҲХС (IAS) 12да белгиланган кечиктирилган солиққа оид талаблар МҲХС (IFRS) 3да назар тутилган харид усули ва МҲХС (IFRS) 10даги консолидация тамойиллари билан ўзаро боғлиқ ҳолда таҳлил қилинди [10–12]. Вақтинчалик фарқлар келиб чиқиш манбаси ва қайтарилиш усули бўйича гуруҳланди, бизнес бирлашув мисолида ҳаққоний қиймат тузатишларининг кечиктирилган солиқ ва гудвиллга таъсири моделлаштирилди. Фойда солиғи базаси ва солиқ тўловчиларнинг консолидациялашган гуруҳини тартибга солувчи Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси ва бошқа миллий меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар норматив асос сифатида ўрганилди [15].

Таҳлил ва натижалари. МҲХС (IAS) 12га кўра, консолидациялашган молиявий ҳисоботда актив ва мажбуриятларнинг баланс қиймати консолидациялашган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботдан олинади. Фойда солиғи базаси тегишли юрисдикцияда консолидациялашган солиқ декларацияси талаб қилинса шу декларация, бошқа ҳолларда эса гуруҳдаги ҳар бир алоҳида корхонанинг солиқ декларацияси асосида аниқланади [МҲХС (IAS) 12, 11-банд]. Ўзбекистонда солиқ тўловчиларнинг консолидациялашган гуруҳини тузиш шартлари Солиқ кодексининг 5-бобида белгиланган [15]. Демак, молиявий ҳисобот нуқтаи назаридан консолидациялашган ҳисоботнинг мавжудлиги ўз-ўзидан фойда солиғи консолидацияси мавжудлигини англатмайди.

Мазкур фарқ кейинги таҳлил учун муҳим ҳисобланади: гуруҳ ягона иқтисодий субъект сифатида консолидациялашган молиявий ҳисобот тузса ҳам, солиқ қонунчилиги унинг таркибидаги юридик шахсларни, белгиланган тартибда консолидациялашган солиқ гуруҳи тузилмаган тақдирда, мустақил солиқ тўловчилар сифатида қарайди. Кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятларини гуруҳ таркибидаги турли корхоналар ўртасида ўзаро ҳисобга олишга фақат МҲХС (IAS) 12 талаблари бажарилган тақдирдагина йўл қўйилади. Бунда ушбу актив ва мажбуриятлар бир хил солиқ органи томонидан ундириладиган фойда солиғига тегишли бўлиши, шунингдек жорий солиқ активлари ва мажбуриятларини соф асосда ёки бир вақтнинг ўзида ҳисоб-китоб қилиш ҳуқуқи ва нияти мавжуд бўлиши шарт ҳисобланади [МҲХС (IAS) 12, 74 ва 76-бандлар].

Шу сабабли бир корхонанинг кечиктирилган солиқ активини бошқа корхонанинг кечиктирилган солиқ мажбурияти билан ўзаро ҳисобга олиш фақат юридик ҳуқуқ, айти солиқ органи ва соф асосда ёки бир вақтда ҳисоб-китоб қилиш ниятига оид мезонлар бажарилганда мумкин бўлади[МҲХС (IAS) 12, 74 ва 76-бандлар].

Консолидация даражасида солиқ базасини аниқлаш. Алоҳида молиявий ҳисоботда вақтинчалик фарқ актив ёки мажбуриятнинг шу корхона ҳисоботидаги баланс қиймати билан унинг солиқ базаси негизида аниқланади. Консолидациялашган ҳисоботдаги баланс қиймати эса сотиб олиш санасидаги ҳаққоний қиймат тузатишлари, гуруҳ ичидаги операциялар бўйича фойда ёки зарарни чиқариб ташлаш, ҳисоб сиёсатини бирхиллаштириш ва бошқа консолидация ёзувлари таъсирида ҳам ўзгаради. Агар ушбу тузатишлар солиқ ҳисобида тан олинмаса, солиқ базаси ўзгармасдан қолади. Шу сабабли кечиктирилган солиқни шўба корхоналарнинг тайёр балансларини механик жамлаш орқали тўлиқ аниқлаб бўлмайди.

Услубий жиҳатдан консолидацияда икки даражадаги фарқни ажратиш мақсадга мувофиқдир: «ички база фарқи» - инвестиция объектининг алоҳида актив ва мажбуриятлари бўйича баланс қиймати билан солиқ базаси ўртасидаги фарқ; «ташқи база фарқи» - бош корхона ёки инвесторнинг инвестиция объекти соф активларидаги улуши билан инвестициянинг солиқ базаси ўртасидаги фарқ. Амалиётда қўлланадиган ушбу тасниф МҲХС (IAS) 12 талабларини консолидация даражасида изчил қўллашга ёрдам беради. Икки фарқ бир вақтда мавжуд бўлиши мумкин; уларни ўзаро фарқламаслик кечиктирилган солиқни икки марта ҳисоблаш ёки тан олмаслик рискинни келтириб чиқаради.

1-жадвал.

Консолидациялашган молиявий ҳисоботда вақтинчалик фарқларнинг келиб чиқиш манбалари ва қайтарилиш усуллари

Фарқ тури	Баланс қиймати манбаи	Солиқ базаси	Одатий қайтарилиш йўли
Ички база фарқи	Алоҳида актив/мажбуриятнинг консолидациялашган балансдаги қиймати	Актив ёки мажбуриятнинг солиқ базаси	Фойдаланиш, сотиш ёки мажбуриятни сўндириш
Ташқи база фарқи	Гуруҳнинг инвестиция объекти соф активларидаги улуши	Инвестициянинг солиқ қонунчилигига мувофиқ аниқланган таннарни	Дивиденд, капитални қайтариш ёки улушни сотиш
Консолидация тузатиши	Гуруҳ ичидаги операциялардан юзага келган фойда бартараф этилгандан кейинги қиймат	Солиқ декларациясида акс эттирилган қиймат	Актив ташқи томонга сотилганда ёки истеъмол қилинганда

Манба: МҲХС (IAS) 12нинг 11 ва 38–44-бандлари асосида муаллиф томонидан тузилган [10].

Муаллиф таклифига кўра, консолидация пакети ҳар бир вақтинчалик фарқ учун бешта аналитик белгини қамраб олиши керак: келиб чиқиш манбаи, солиқ юрисдикцияси, қайтарилиш усули, қайтарилиш муддати ва солиқ таъсири молиявий ҳисоботнинг қайси таркибий қисмида тан олинishi. Бундай белгилаш вақтинчалик фарқни тан олиш, солиқ ставкасини танлаш, ўзаро ҳисобга олиш ва ахборотни ёритишни ягона маълумотлар занжирида назорат қилиш имконини беради.

Гуруҳ ичида товар, асосий восита ёки бошқа актив сотилганда сотувчи юридик шахс фойдани ўзининг алоҳида ҳисоботида ва, одатда, солиқ декларациясида тан олади. Консолидациялашган ҳисоботда эса гуруҳ нуқтаи назаридан амалга ошмаган фойда чиқариб ташланиб, активнинг баланс қиймати гуруҳ учун дастлабки тан олинган таннарга, ёхуд кейинчалик қадрсизланиш бўйича зарар тан олинган бўлса, ушбу зарар суммасига камайтирилган таннарга келтирилади. Агар харидорнинг солиқ базаси гуруҳ

ичидаги сотиш нархига тенг бўлиб қолса, консолидациялашган ҳисоботдаги камайтирилган баланс қиймати билан юқориқ солик базаси ўртасида чегириладиган вақтинчалик фарқ юзага келади. Тан олиш мезонлари бажарилса, ушбу фарқ бўйича кечиктирилган солик активи тан олинади.

Бу ерда жорий фойда солиғи ва кечиктирилган соликни ўзаро фарқлаш лозим. Сотувчи Солик кодексига мувофиқ тўлаган жорий солик алоҳида юридик шахснинг солик мажбурияти бўлиб қолади; консолидация ёзуви уни автоматик тарзда бекор қилмайди. Кечиктирилган солик активи эса актив ташқи томонга сотилганда ёки фойдаланиш орқали харажатга айланганда гуруҳ доирасида олдин соликка тортилган ички фойданинг иқтисодий таъсири бартараф бўлишини ифодалайди. Шундай қилиб, консолидациялаш билан боғлиқ тузатувчи ёзувлар бухгалтерия фойдасини тан олишни кечиктиради, солик декларацияси эса уни олдинроқ тан олган бўлади.

Амалиётдаги асосий рисклар актив ҳаракатини кузатмаслик, ички фойдани нотўғри ставкада баҳолаш, жумладан трансмиллий гуруҳлар учун бошқа юрисдикцияларнинг фойда солиғи ставкаларини қўллаш ва актив кейинги даврда ташқи томонга сотилганда кечиктирилган соликни тескари айлантормасликдан иборат. Шу сабабли муаллиф гуруҳ ичидаги фойдани ҳисобга олишга мўлжалланган реестрда актив идентификатори, сотувчи ва харидор юрисдикцияси, соликка тортилган фойда, консолидациядан чиқариб ташланган сумма ҳамда кечиктирилган солик қолдиғини акс эттиришни таклиф қилади.

Бизнес бирлашувида харид қилинган идентификация қилинадиган актив ва мажбуриятлар, чекланган истисноларни ҳисобга олган ҳолда, сотиб олиш санасидаги ҳаққоний қиймати бўйича консолидациялашган молиявий ҳисоботга киритилади. Уларнинг солик базаси эса кўп юрисдикцияларда бизнес бирлашуви натижасида қайта баҳоланмайди. Масалан, бинонинг консолидациялашган ҳисоботдаги қиймати ҳаққоний қийматгача оширилиб, солик базаси сотиб олинган корхонадаги тарихий қийматда қолса, солик солинадиган вақтинчалик фарқ ва кечиктирилган солик мажбурияти юзага келади [МҲХС (IAS) 12, 19-банд].

Кечиктирилган солик мажбурияти идентификация қилинадиган соф активлар қийматини камайтиради ва, бошқа омиллар ўзгармаган ҳолатда, гудвилл қийматини оширади. Шу сабабли сотиб олиш нархини тақсимлаш жадвалида ҳар бир ҳаққоний қиймат тузатишининг солик базаси ва тегишли ставкаси алоҳида кўрсатилиши шарт. Солик базасини актив ёки мажбурият «баланс қийматига тенг» деб автоматик қабул қилиш хато ҳисобланади, чунки бизнес бирлашувида актив ва мажбуриятлар қийматини бухгалтерия ҳисобида қайта баҳолаш, солик қонунчилигига мувофиқ ҳисобга олиннадиган солик базасида бир хил тарзда акс этмаслиги мумкин.

Сотиб олинган корхона айрим активлар ёки мажбуриятлар бўйича кечиктирилган соликни МҲХС (IAS) 12 да назарда тутилган дастлабки тан олиш истисноси сабабли ўз молиявий ҳисоботида тан олмаган бўлиши мумкин. Бироқ бизнес бирлашуви доирасида консолидация қилинган ҳисоботда мазкур актив ёки мажбуриятлар билан боғлиқ солик таъсири тан олиниши шарт, чунки бу ҳолат одатий дастлабки тан олиш ҳисобланмайди. Бу талаб сотиб олиш санасида идентификация қилинган соф активларнинг соликдан кейинги ҳаққоний қийматини акс эттиришга қаратилгандир [МҲХС (IAS) 12, 15 ва 24-бандлар].

Таъкидлаш жоизки, МҲХС (IAS) 38 [14] талабларига мувофиқ номоддий активларни ҳисобга олиш шу нуқтаи назардан аниқроқ муҳим ҳисобланади. Мижозлар билан муносабатлар, бренд, технология ёки шартнома ҳуқуқи сотиб олинган корхонанинг алоҳида ҳисоботида тан олинмаган, аммо бизнес бирлашувида идентификация қилинган бўлиши мумкин. Агар уларнинг солик базаси нолга тенг бўлса, бутун ҳаққоний қиймат солик солинадиган вақтинчалик фарқни ташкил этади. Кечиктирилган солик мажбурияти кейинчалик номоддий актив амортизация қилингани, қадрсизлангани ёки ҳисобдан чиқарилгани сари тескари айланиб, одатда, фойда ёки зарарда акс этади.

Бизнес бирлашуви натижасида юзага келадиган ва солик мақсадларида чегирилмайдиган гудвиллнинг солик базаси нолга тенг бўлиши мумкин. Баланс қиймати билан нол қийматга тенг солик базаси ўртасида солик солинадиган вақтинчалик фарқ юзага келса-да, МҲХС (IAS) 12 гудвиллни дастлабки тан олишдан келиб чиқадиган

кечиктирилган солиқ мажбуриятини тан олишни тақиқлайди. Бунинг сабаби гудвиллни қолдиқ сумма сифатида баҳолаш ва мазкур мажбуриятни тан олиш гудвилл қийматини яна ошириб, айланма ҳисоб-китобни келтириб чиқаришидадир [МҲХС (IAS) 12, 21-банд].

Ушбу истиснони гудвилл билан боғлиқ ҳар қандай солиқ фарқига қўллаш тўғри ҳисобланмайди. Агар гудвилл солиқ мақсадларида чегириладиган бўлса ёки солиқ базасининг кейинги ўзгариши гудвиллни дастлабки тан олишга эмас, бошқа операцияга тегишли бўлса, бунда алоҳида таҳлил талаб қилинади. МҲХС (IAS) 12 солиқ мақсадларида чегириладиган гудвилл бўйича солиқ солинадиган вақтинчалик фарқ ва кечиктирилган солиқ мажбурияти тан олинишини қайд этади.

Гудвиллнинг қадрсизланишини МҲХС (IAS) 36 [13] га мувофиқ ҳисобга олиш натижасида юзага келадиган зарар ҳам икки даражада таҳлил қилинади. Агар гудвилл солиқ мақсадларида чегирилмаса, тан олинмаган вақтинчалик фарқ қадрсизланиш натижасида камаяди, аммо дастлабки тан олиш бўйича истисно қондасига тегишли бўлган бу камайиш бўйича солиқ даромади тан олинмайди. Агар қадрсизланиш солиқ мақсадларида чегирилса, солиқ базаси динамикаси ва олдин тан олинган кечиктирилган солиқ қолдиғи қайта ҳисобланиши керак. Демак, гудвилл бўйича реестр бухгалтерия ҳисобига мувофиқ тан олинган қиймат билан бирга солиқ мақсадларида чегирилиш хусусиятини ҳам акс эттириши лозим.

Сотиб олинган корхона ўтган давр солиқ зарарлари бўйича кечиктирилган солиқ активини етарли солиқ солинадиган фойдаси мавжуд эмаслиги сабабли тан олмаган бўлиши мумкин. Бизнес бирлашувидан кейин кенгайган гуруҳнинг солиқ солинадиган фойдаси ёки солиқ зарарларини қонуний равишда ўтказиш механизми ушбу активни қоплаш эҳтимолини ошириши мумкин. МҲХС (IAS) 12га мувофиқ, фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва солиқ кредитлари бўйича кечиктирилган солиқ активи, улардан фойдаланиш имконини берадиган етарли миқдордаги солиқ солинадиган фойданинг келгусида олиниши эҳтимоли юқори бўлган тақдирдагина тан олинади [МҲХС (IAS) 12, 34-банд].

Харид қилинган кечиктирилган солиқ нафининг қачон тан олингани унинг ҳисобда қаерда акс эттирилишини белгилайди. Агар харид санасида мавжуд бўлган факт ва шароитлар ҳақидаги янги маълумот баҳолаш даврида, яъни бизнес харид қилингандан кейин кўпи билан бир йил ичида олинса, тан олинган наф гудвиллни камайтиради; гудвилл нолгача камайтирилганидан кейинги ортиқча сумма фойда ёки зарарда тан олинади. Бошқа ҳолларда, кейин тан олинган наф фойда ёки зарарда ёхуд МҲХС (IAS) 12 талаб қилса, бошқа ялпи даромад ёки капиталда тан олинади [МҲХС (IAS) 12, 68-банд].

Харидорнинг ўзига тегишли, аввал тан олинмаган солиқ зарарлари сотиб олинган корхонанинг келгуси фойдаси ҳисобига қопланиши мумкин бўлса, ушбу актив бизнес бирлашувидagi идентификация қилинадиган актив ҳисобланмайди. МҲХС (IAS) 12га мувофиқ, у фойда ёки зарарда тан олинади ва гудвиллга таъсир қилмайди. Сотиб олинган корхонанинг солиқ зарарлари билан харидорнинг ўз солиқ зарарларини алоҳида аналитик кодларда юритиш мазкур таснифни таъминлайди.

Консолидациялашган молиявий ҳисоботда шўъба корхонага инвестиция алоҳида «инвестиция» сатри сифатида эмас, унинг актив ва мажбуриятларини сатрма-сатр жамлаш орқали акс эттирилади. Шунга қарамай, бош корхона улушига тўғри келадиган соф активлар билан улуш (акция)ларга қилинган инвестициянинг солиқ солиш мақсадидаги таннархи ўртасида ташқи база фарқи юзага келади. У, одатда, сотиб олишдан кейинги тақсимланмаган фойда, валюта айирбошлаш фарқлари ёки қадрсизланиш таъсирида ўзгаради [МҲХС (IAS) 12, 38-банд].

МҲХС (IAS) 12га кўра, агар бош корхона вақтинчалик фарқнинг қайтарилиш муддатини назорат қила олмаса ёки ушбу фарқнинг яқин келажакда қайтарилиши эҳтимоли юқори бўлса, солиқ солинадиган ташқи база фарқи бўйича кечиктирилган солиқ мажбурияти тан олинади. Шўъба корхона бўйича истисно фақат қуйидаги икки шарт бир вақтда бажарилганда қўлланади:

- вақтинчалик фарқнинг қайтарилиш муддатини назорат қилиш;
- фарқнинг яқин келажакда қайтарилмаслиги эҳтимоли юқори бўлиши.

[МҲХС (IAS) 12, 39–40-бандлар].

Ассоциациялашган корхонада инвестор сезиларли таъсирга эга бўлса-да, дивиденд тўловларини якка тартибда белгилай олмайди. Шу сабабли фойданинг яқин келажакда тақсимланмаслиги ҳақида мажбурий келишув мавжуд бўлмаса, тақсимланмаган фойдадан юзага келган солиқ солинадиган вақтинчалик фарқ бўйича кечиктирилган солиқ мажбурияти, одатда, тан олинади [МҲХС (IAS) 12, 42-банд]. Қўшма корхонада эса иштирокчилар келишуви ва фойдани тақсимлаш устидан биргаликдаги назорат шартлари таҳлил қилиниши лозим [МҲХС (IAS) 12, 43-банд].

МҲХС (IAS) 12га мувофиқ, чегириладиган вақтинчалик фарқ бўйича кечиктирилган солиқ активи ушбу фарқ келажакда қайтарилиши ва ундан фойдаланиш имконини берувчи суммадаги солиқ солинадиган фойда мавжуд бўлиши эҳтимоли юқори бўлган тақдирдагина тан олинади [МҲХС (IAS) 12, 44-банд]. Масалан, инвестиция кадрсизланиб, унинг бухгалтерия қиймати камайган, аммо солиқ базаси ўзгармаган бўлса, кечиктирилган солиқ активини тан олиш учун инвестицияни сотиш режаси ёки солиқ чегирмасидан фойдаланиш имкониятини тасдиқловчи бошқа ишончли далиллар мавжуд бўлиши лозим.

МҲХС (IAS) 12ни консолидациялашган ҳисоботда қўллашга оид амалий мисол. Қуйидаги мисол юқоридаги услубий ёндашувларни ҳисоб-китоб орқали кўрсатиш мақсадида тузилган. «O‘zneftgaz qurilish» МЧЖ 2025 йилда «Neftgaz loyiha» МЧЖнинг 80 фоиз улушини сотиб олган. Сотиб олиш санасида «Neftgaz loyiha» МЧЖнинг идентификация қилинадиган соф активлари баланс қиймати 100 млрд сўмни ташкил этади. Бино қиймати 30 млрд сўмга оширилган бўлиб, мижозлар билан муносабатлар номоддий активи эса 20 млрд сўмга тан олинган. Бинонинг солиқ базаси ўзгармайди, номоддий активнинг солиқ базаси нолга тенг деб қабул қилинади. Фойда солиғи ҳисоб-китоб учун 15 фоизлик солиқ ставкаси қўлланилган.

2-жадвал.

Бизнес бирлашувида ҳаққоний қиймат тузатишларининг кечиктирилган солиққа таъсири (млн сўм)

Кўрсаткич	Ҳаққоний қиймат тузатиши	Солиқ базаси ўзгариши	Вақтинчалик фарқ	Кечиктирилган солиқ мажбурияти (15%)
Бино	30,000	0	30,000	4,500
Мижозлар билан муносабатлар	20,000	0	20,000	3,000
Жами	50,000	0	50,000	7,500

Манба: «O‘zneftgaz qurilish» МЧЖ ва «Neftgaz loyiha» МЧЖ маълумотлари асосида амалга оширилган ҳисоб-китоб.

Бунда, сотиб олиш санасида 50 млрд сўм солиқ солинадиган вақтинчалик фарқ ва 7,5 млрд сўм кечиктирилган солиқ мажбурияти тан олинади. Идентификация қилинадиган соф активлар ҳаққоний қиймат тузатишларидан кейин 150 млрд сўмга етса-да, кечиктирилган солиқ мажбурияти уларнинг солиқдан кейинги қийматини 142,5 млрд сўмга туширади. Бизнесни харид қилиш учун тўланган ҳақ, назорат кучига эга бўлмаган улуш ва олдинги улуш қиймати йиғиндиси 176 млрд сўм деб олинганда гудвилл 33,5 млрд сўмни ташкил этади: $176 - 142,5 = 33,5$. Кечиктирилган солиқ ҳисобланмаганида гудвилл 26 млрд сўм бўлиб, 7,5 млрд сўмга кам кўрсатилган бўлар эди.

Кейинги даврларда бино бўйича 30 млрд сўмлик тузатиш амортизация ҳисоблаш орқали, номоддий актив бўйича 20 млрд сўмлик тузатиш эса унинг фойдали хизмат муддати давомидаги амортизацияси, кадрсизланиши ёки чиқиб кетиши орқали тесқари айланади. Масалан, бино 30 йил давомида амортизация қилинса, ҳар йили 1 млрд сўм вақтинчалик фарқ қайтарилиб, 150 млн сўм кечиктирилган солиқ даромади тан олинади. Ушбу даромад сотиб олиш санасидаги гудвиллни қайта ҳисобламайди; у активдан фойдаланиш билан боғлиқ жорий давр солиқ таъсирини ифодалайди.

«Neftgaz loyiha» МЧЖнинг сотиб олиш санасида 4 млрд сўм фойдаланилмаган

солиқ зарари мавжуд бўлса, 15 фоизлик ставкада 600 млн сўм потенциал кечиктирилган солиқ активи юзага келади. Бунда солиқ активи фақат қопланиш эҳтимоли юқори бўлган суммада тан олинади. Агар сотиб олиш санасида 400 млн сўмлик активни тан олиш мезони бажарилса, идентификация қилинадиган соф активлар 400 млн сўмга ошиб, гудвилл шунча суммага камаяди. Қолган 200 млн сўм кейинчалик янги маълумот асосида тан олинса, унинг гудвилл ёки фойда ва зарарга таъсири МҲХС (IAS) 12нинг 68-бандидаги тартиб асосида аниқланади.

Кечиктирилган солиқ ҳисобот санасига қадар қабул қилинган ёки моҳиятан қабул қилинган солиқ ставкалари асосида, актив қопланадиган ёки мажбурият сўндириладиган даврда қўлланилиши кутилаётган ставкада баҳоланади. Баҳолаш активни фойдаланиш, сотиш ёки бошқа усулда қоплашнинг солиқ оқибатларини акс эттириши лозим. Ташқи база фарқларини ҳисоблашда дивиденд олиш ва улушни сотиш турли солиқ оқибатларини юзага келтириши мумкин. Шу сабабли қўлланадиган ставка ҳисобот санасида амал қилган қонунчилик, солиқ тўловчи ва даромад олувчининг мақоми, қайтарилиш усули ҳамда тегишли халқаро солиқ шартномаси мавжудлиги асосида ҳужжатлаштирилиши лозим [15].

МҲХС (IAS) 12га мувофиқ, жорий ва кечиктирилган солиқ активлари ҳамда мажбуриятларини гуруҳ даражасида ўзаро ҳисобга олиш учун корхоналарнинг бир гуруҳ таркибига киришининг ўзи етарли эмас. Бундай ҳисобга олишга фақат қонуний ҳуқуқ мавжуд бўлган, солиқ активлари ва мажбуриятлари бир хил солиқ органи томонидан бошқариладиган ҳамда уларни соф асосда ёки бир вақтнинг ўзида ҳисоб-китоб қилиш нияти мавжуд бўлган тақдирдагина йўл қўйилади [МҲХС (IAS) 12, 74 ва 76-бандлар].

Ўзбекистон Солиқ кодексининг 5-бобида белгиланган шартларга жавоб берадиган юридик шахслар фойда солиғини жами молиявий натижа асосида ҳисоблаш мақсадида солиқ тўловчиларнинг консолидациялашган гуруҳини тузиши мумкин [15]. Бироқ бундай гуруҳнинг мавжудлиги кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятларини автоматик равишда ўзаро ҳисобга олиш ҳуқуқини бермайди. Бундай ҳисобга олишга фақат МҲХС (IAS) 12да белгиланган шартлар, жумладан, юридик ҳуқуқнинг мавжудлиги ҳамда солиқ активлари ва мажбуриятларини соф асосда ёки бир вақтнинг ўзида ҳисоб-китоб қилиш нияти мавжудлиги алоҳида баҳоланган тақдирдагина йўл қўйилади.

Турли солиқ юрисдикцияларида юзага келган солиқ активлари ва мажбуриятларини гуруҳнинг умумий солиқ режалаштириш имкониятларига асосланиб ўзаро ҳисобга олиш мумкин эмас.

Бизнес бирлашуви доирасида тан олинадиган кечиктирилган солиқ одатда жорий солиқ харажати эмас, балки сотиб олиш ҳисоби (purchase accounting) таркибида акс эттирилади. Кейинчалик ушбу суммалардаги ўзгаришлар уларнинг келиб чиқиш манбаига қараб гудвилл, фойда ёки зарар, бошқа ялпи даромад ёки капитал таркибида тан олинади. Шунинг учун МҲХС (IAS) 12даги “солиқ таъсири асосий операцияга эргашади” тамойили қайта баҳолашлар, валюта курслари фарқлари ва бошқа ялпи даромад элементларига нисбатан изчил қўлланилиши лозим [МҲХС (IAS) 12, 58 ва 61А-бандлар].

Агарда харидорнинг сотиб олишдан аввал ҳам кечиктирилган солиқ активи мавжуд бўлса ва бизнес бирлашуви натижасида илгари тан олинган сумма ўзгарса, МҲХС (IAS) 12 ушбу ўзгаришнинг хусусияти ва таъсирини ёритишни талаб қилади. Шунингдек, сотиб олинган корхонага тегишли кечиктирилган солиқ нафининг сотиб олиш санасида тан олинмаган, аммо кейинчалик тан олинган қисми бўлса, унинг тан олиншига сабаб бўлган ходиса ёки шароитлар ўзгариши ҳақида ахборот тақдим этилиши лозим [МҲХС (IAS) 12, 81(j) ва 81(k)-бандлар].

Бундан ташқари, тан олинмаган ташқи база фарқларининг жами суммаси ҳам МҲХС (IAS) 12нинг тегишли ошкор қилиш талабларига мувофиқ ёритилиши шарт ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. Таҳлил натижалари консолидациядаги солиқ ҳисобининг асосий вазифаси гуруҳ корхоналари солиқ кўрсаткичларини механик жамлаш эмас, балки консолидациялашган баланс қийматлари билан тегишли солиқ базалари ўртасидаги фарқларни тўлиқ аниқлаш эканини кўрсатди. Харид санасидаги ҳаққоний қиймат тузатишлари, гуруҳ ичидаги амалга ошмаган фойда, фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва инвести-

циялар бўйича ташқи база фарқлари кечиктирилган солиқнинг асосий манбаларидир.

Бизнес бирлашувида кечиктирилган солиқ идентификация қилинадиган соф активларнинг солиқдан кейинги қиймати ва гудвилл миқдорига бевосита таъсир қилади. Гудвиллни дастлабки тан олиш бўйича мавжуд истисно қондаси тор доирада қўлланиши ва бошқа актив ҳамда мажбуриятларга автоматик тарзда кўчирилмаслиги лозим. Сотиб олинган корхона ва хариддорнинг ўзига тегишли солиқ зарарлари эса тан олиш санаси ва манбаси бўйича алоҳида таҳлил қилиниши керак.

Инвестициялар бўйича кечиктирилган солиқ мажбуриятини тан олмасликка фақат қуйидаги икки шарт бир вақтнинг ўзида бажарилгандагина йўл қўйилади: корхона вақтинчалик фарқнинг қайтарилиш вақтларини назорат қила олиши ва ушбу фарқнинг яқин келажакда қайтарилмаслиги эҳтимоли юқори бўлиши лозим. Шу сабабли мазкур истисно қондасини барча инвестиция турларига бир хил тарзда қўллаш мумкин эмас, чунки ассоциациялашган ва қўшма корхоналарда инвесторнинг вақтинчалик фарқнинг қайтарилиш жараёнини назорат қилиш даражаси турлича бўлади [МХХС (IAS) 12, 39 ва 42-бандлар].

Ўтказилган тадқиқотларимиз натижасида берилаётган биринчи таклиф, бу бизнеснинг харид нархини тақсимлаш жадвалида «солиқ кўприги» блокини жорий этиш ҳисобланади. Унда ҳар бир идентификация қилинадиган актив ва мажбурият бўйича сотиб олинган корхонадаги баланс қиймати, ҳаққоний қиймат, консолидация тузатиши, солиқ базаси, вақтинчалик фарқ, солиқ ставкаси ва кечиктирилган солиқ суммалари акс эттирилиши лозим. Ушбу блокни гудвилл ҳисоб-китоби билан боғлаш солиқ таъсирини ўтказиб юбориш ёки икки марта ҳисоблаш рискин камайтиради.

Иккинчи таклиф - ички ва ташқи база фарқларини алоҳида субрегистрларда юритишга тааллуқлидир. Ички регистр актив ёки мажбурият идентификатори бўйича вақтинчалик фарқларнинг қайтарилишини кузатиши, ташқи регистр эса ҳар бир инвестиция бўйича тақсимланмаган фойда, валюта захираси, кадрсизланиш, режалаштирилган дивиденд ва чиқиб кетиш стратегиясини қамраб олиши керак. Тан олиш бўйича истисно қондасига оид далиллар ҳар бир ҳисобот санасида қайта кўриб чиқилиши лозим.

Учинчи таклиф - консолидация жараёнида солиқ назоратини қуйидаги уч босқичда ташкил этиш ҳисобланади:

- барча консолидация ёзувларининг солиқ базасига таъсирини белгилаш;
- юзага келган вақтинчалик фарқ бўйича тан олишга оид истисно қондаларини текшириш;
- қўлланиладиган ставка, қайтарилиш усули, ҳисоботда тан олиш жойи ва ёритиш талабларини тасдиқлаш.

Бу кетма-кетлик солиқ ҳисобини арифметик амалдан ҳужжатлаштирилган профессионал назорат жараёнига айлантиради.

Тўртинчи таклиф - солиқ мутахассиси, баҳоловчи ва консолидация жамоаси ўртасида ахборот алмашинувини харид санасидан бошлаб ташкил этиш лозим. Баҳоловчи ҳаққоний қийматни, солиқ мутахассиси солиқ базаси ва чегирилиш хусусиятини, консолидация жамоаси эса кечиктирилган солиқнинг гудвилл ва кейинги давр натижаларига таъсирини тасдиқлаши лозим. Масъулиятларнинг бундай тақсимоли ҳисоб-китобнинг тўлиқлиги ва текширилувчанлигини оширади.

Мазкур таклифлар ўзаро боғлиқ тизимни ташкил этади: «солиқ кўприги» дастлабки ҳисоб-китобни шакллантиради, ички ва ташқи база субрегистрлари фарқларни кейинги даврларда кузатади, уч босқичли назорат эса тан олиш, баҳолаш ва ёритишнинг тўлиқлигини таъминлайди. Ахборот алмашинуви ушбу тизим учун зарур далилларни ўз вақтида тақдим этади.

Натижада сотиб олиш нархини тақсимлаш, консолидация тузатишлари ва солиқ базаси маълумотларини бирлаштирувчи интеграциялашган регистр МХХС (IAS) 12 талабларини ўзгартирмаган ҳолда уларнинг амалий ижросини мустаҳкамлайди. Бундай ёндашув кечиктирилган солиқнинг келиб чиқиши, қайтарилиши, молиявий натижаларга таъсири ва ёритилишини даврлар кесимида кузатиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли ва 2025 йил 15 сентябрдаги «Молиявий ҳисоб тизимини халқаро талаб ва стандартларга мувофиқ такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-282-сонли қарорлари
2. С.С. Насретдинов, Б.А. Хасанов. Консолидациялаштирилган (умумлаштирилган) бухгалтерия ҳисоботи // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. – Тошкент, 2003. -№10. – Б.14-16.
3. Н.Б. Хўжабеков. Бизнес бирлашишида консолидациялашган молиявий ҳисоботларни такомиллаштириш: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент, 2009. – Б. 7-17.
4. С.А. Джуманов. Молиявий ҳисобот ахборотларини халқаро стандартлар асосида компиляция қилиш: иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент, 2019. – Б. 11-24.
5. I. Avazov. Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot ma'lumotlarini tahlil qilish masalalari // Muhandislik va iqtisodiyot. – Toshkent, 2025. – № 11. – Б. 358–362. – URL: <https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal/article/view/1351>
6. X. Хасанова. (2024). Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида инвестициялар ҳисобини ташкил этиш. Академические исследования в современной науке, 3(50), Б. 168–171. (<https://inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/62006>)
7. S. Safarov. “Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzishning chet mamlakatlar tajribasi va undan mamlakatimiz iqtisodiyotida joriy etish istiqbollari”. Modern Science and Research, vol. 4, no. 4, Apr. 2025, pp. 914-9, <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/79924>.
8. 3. Умарова. Ўзбекистонда консолидациялашган молиявий ҳисоботни тузиш муаммолари ва ечимлари // Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar. – 2026. – Vol. 3, № 3. – Б. 270–278. DOI: 10.60078/3060-4842-2026-vol3-iss3-pp270-278. (<https://sci-p.uz/index.php/aept/article/view/4244>)
9. 3. Умарова. Бизнес бирлашиши операцияларини ҳисобга олиш тартибини такомиллаштириш: Ўзбекистон амалиёти ва МХХС асосида ёндашувлар // International Journal of Finance and Digitalization. – 2026. – Vol. 5, Issue 02. – URL: <https://cdn.sanity.io/files/m4sdn1c1/production/fe29adaece3238ff027cbeb4b3e79d74bd5f90c1.pdf>
10. IFRS Foundation. International Accounting Standard 12 “Income Taxes” (IAS 12) [Электронный ресурс]. - London : IFRS Foundation, 2025. - URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-12-income-taxes/> (мурожаат санаси: 21.06.2026)
11. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standard 3 Business Combinations (IFRS 3). - London : IFRS Foundation, 2025. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/html-standards/english/2025/issued/ifrs3.html> (мурожаат санаси: 11.01.2026).
12. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standard 10 “Consolidated Financial Statements” (IFRS 10) [Электронманба]. – London: IFRS Foundation, 2025. – URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-10-consolidated-financial-statements/> (мурожаат санаси: 21.06.2026).
13. IFRS Foundation. International Accounting Standard 36 “Impairment of Assets” (IAS 36) [Электронный ресурс]. - London : IFRS Foundation, 2025. - URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-36-impairment-of-assets/> (мурожаат санаси: 21.06.2026).
14. IFRS Foundation. International Accounting Standard 38 “Intangible Assets” (IAS 38) [Электронный ресурс]. - London : IFRS Foundation, 2025. - URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-38-intangible-assets/> (мурожаат санаси: 21.06.2026).
15. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси (2019 йил 30 декабрдаги ЎРҚ-599-сон Қонун билан тасдиқланган, кейинги ўзгартиш ва қўшимчалар билан) [Электрон манба]. – URL: <https://lex.uz/docs/4674902> (мурожаат санаси: 02.08.2026).

Н.Хужабеков Признание отложенного налога на прибыль в консолидированной финансовой отчетности и при объединениях бизнеса в соответствии с МСФО (IAS) 12 Аннотация. В статье исследованы вопросы применения МСФО (IAS) 12 «Налоги на прибыль» при подготовке консолидированной финансовой отчетности и учете объединений бизнеса. Проанализированы внутренние и внешние временные разницы между балансовой стоимостью активов и обязательств на уровне консолидации и их налоговой базой, а также налоговые последствия корректировок справедливой стоимости на дату приобретения, гудвилла, неиспользованных налоговых убытков, внутригрупповых операций и инвестиций. Предложено объединить расчет распределения цены приобретения, регистр консолидационных корректировок и сведения о налоговой базе в единой системе контроля. Ключевые слова: МСФО (IAS) 12, МСФО (IFRS) 3, консолидированная финансовая отчетность, объединение бизнеса, отложенный налог, временная разница, гудвилл, налоговая база, внешняя временная разница, внутригрупповые операции.	N.Hujabekov Recognition of deferred income tax in consolidated financial statements and business combinations under IAS 12 Abstract. This article examines the application of IAS 12 Income Taxes in preparing consolidated financial statements and accounting for business combinations. It analyzes inside and outside basis temporary differences between the carrying amounts of assets and liabilities at the consolidation level and their tax bases, as well as the tax effects of acquisition-date fair value adjustments, goodwill, unused tax losses, intragroup transactions, and investments. The article proposes integrating the purchase price allocation calculation, the consolidation adjustment register, and tax-base data into a single control framework. Keywords: IAS 12, IFRS 3, consolidated financial statements, business combination, deferred tax, temporary difference, goodwill, tax base, outside basis difference, intragroup transactions.
--	---

Умар Худайбердиев– СамИСИ, “Иқтисодий таҳлил ва статистика” кафедраси доценти, и.ф.н.

ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА МАМЛАКАТ ЯЛПИ ИЧКИ МАҲСУЛОТ ҲАЖМИНИНГ ҚЎПАЙИШИ

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмида қўшилган қийматнинг моҳияти, шаклланиши ва ялпи ички маҳсулот ҳажмининг ривожланиши ифодаланган. Қўшилган қийматни янада кўпайтириш бўйича тавсиялар берилган. Калит сўзлар: ялпи ички маҳсулот, қўшилган қиймат, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, иқтисодиёт асосий тармоқлари, саноат, қишлоқ хўжалиги қурилиш, яширин иқтисодиёт.
--

Кириш. Миллий ҳисоблар тизими бўйича мамлакатлар асосий иқтисодий кўрсаткичи - ялпи ички маҳсулот ҳажмидур. Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)- мамлакат ичида барча моддий неъматлар ишлаб чиқарувчи ва хизматлар кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар томонидан маълум вақт давомида (қўпинча бир йилда) правард истеъмол учун ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар қийматининг йиғиндисидир. ЯИМ ҳажми мамлакатлар иқтисодий ривожланишининг ҳолатини ва аҳоли фаровонлигининг даражасини ифодалайди. ЯИМ ҳажми асосан ишлаб чиқариш усулида ҳисобланади. Бу усулда иқтисодиётнинг асосий тармоқлари: саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш ва хизмат кўрсатиш жараёнларида қўшилган қийматлар йиғиндиси ҳамда маҳсулотларга ва экспорт-импорт операцияларига соф солиқлардан иборат. ЯИМ ҳажмининг катта қисмини маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида ва хизмат кўрсатиш соҳасида қўшилган қиймат ташкил этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. ЯИМ ва қўшилган қийматлар мазмуни иқтисодчи олимларимиздан Н. Тўхлиев, (2) М. Мухаммедов, Х. Набиев, А. Аюбжанов, с. Сайфуллаев (3) Х. Шодиев, И. Хабибуллаев (5) М. Пардаев. Ш. Шадмонов (1) Уринбаева каби иқтисодчи олимларимиз баён қилганлар. Мамлакат Президенти Ш. Мирзиёев бирнеча бор йиғилишларда «Қўшилган қиймат занжирини охиригача етказиш» тугрисида худудий раҳбарларга топшириқлар берган.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот методологияси назарий ва амалий маълумот-

ISSN 2091-5187

œ “SERVIS” œ

Jurnal Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tahririyat
bo‘limida nashrga tayyorlandi.

08.09.2026 yilda terishga berildi. 25.09.2026 yilda bosishga ruxsat etildi. Ofset
bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84_{1/8}. “Times” garniturasini. Ofset bosma usuli.
Shartli bosma tabog‘i 15,6. Hisob-nashriyot
tabog‘i 14,68. Adadi 100 nusxa. Buyurtma №0169A/26

Samarqand iqtisodiyot va servis institutining
matbaa bo‘limida chop etildi.
Litsenziya № 025316.
Reestr № X-119112.

Manzil: Samarqand shahri, Shoxruh ko‘chasi, 60-uy.

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2026.